

mod en yngre søskende, medfører aversive stimuli i form af korporlig straf fra forældrene eller i form af tab af et gode (frustration) ved forældrenes tilbagetrækning af deres kærlighed til barnet. Mennesker, som udviser en meget forsigtig og begrænset adfærd i det daglige, kan have indlært en meget omfattende grad af passiv undgåelsesadfærd; det omtales også undertiden på dansk som 'hæmninger'. *TN*

☞ Urdan, T., Ryan, A. M., Anderman, E. M., Gheen, M. H. (2002): Goals, goal structures, and avoidance behaviors. I: Midgley, C. (ed): *Goals, goal structures, and patterns of adaptive learning*. Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates. – Rachlin, H. (1976): *Behavior and Learning*. San Francisco: Freeman.

ungdom Aldersperiode mellem barndom og voksenalder.

Gruppen af mennesker, der befinder sig i denne aldersperiode.

De egenskaber, der typisk tilskrives mennesker i denne aldersperiode, f.eks. livskraft og mangel på erfaring. *AP*

ungdomsbumpet En øget tilgængelighed af erindringer fra ungdomsårene (15-30 år), som kan konstateres hos personer over 40 år (se *hukommelse, selvbiografisk*). *DB*

ungdomskriminalitet Straffelovsovertrædelser begået af 15-17-årige. Til tider omfatter begrebet ungdomskriminalitet en større aldersgruppe, f.eks. 15-20-årige.

For såvidt angår de 15-17-åriges *kriminalitet* ligner udviklingen den beskrevne under *børnekriminalitet*. Der ses ingen entydig udviklingstendens over tid. I 1990 blev i alt 4.025 15-17-årige idømt straf, i 1999 gjaldt det 3.931. 385 blev idømt straf for vold i 1999, 6 for voldtægt, 113 for røveri og 1.210 for butikstyveri. Fratrækkes butikstyverier er der sket et fald på 40% i perioden fra 1990-99. De 18-20-åriges *kriminalitet* har været faldende med ca. 10% siden midten af 1990'erne målt i antal strafferetlige afgørelser. Derimod ses en stigning i antal afgørelser vedr. færdselslovsovertrædelser (se *kriminalitetsudvikling*).

Når unge mellem 15-17 år afhøres af politiet eller fremstilles i grundlovsforhør skal politiet indkalde en repræsentant for socialforvaltningen. I henhold til straffeloven kan der tages hensyn til alder ved strafudmåling og sanktionsvalg (ved f.eks. brug af tiltalefrafald, betinget dom og brug af samfundstjeneste som alternativ til fængsel. Desuden kan under 18-årige højst idømmes en fængselsstraf på 8 år). Imidlertid synes hensynet til ung alder at være blevet noget mindre op gennem 90'erne. Unge mellem 15 og 17 år idømmes således stadigt færre tiltalefrafald. Og de idømmes hyppigere ubetingede fængselsstraffe især for vold.

Siden mellemkrigsstiden har der været gennemført talrige undersøgelser af unges (især drenges) *kriminalitet*, som har resulteret i en række især *kriminalsociologiske* ungdomskriminalitetsteorier. Disse har f.eks. lagt vægt på betydningen af de unges klassetilhørsforhold, den ulige adgang til samfundsmæssige goder, subkulturelle forhold, indlæring og 'smitte' til forklaring på forekomsten af

ungdomskriminalitet og *bandekriminalitet*. Eksempler på undersøgelser er *Chicagoskolens kriminalitetsstudier* fra 1920'erne, Birminghamskolen fra 1960'erne og 1970'erne med 'Cultural Studies' bl.a. Stuart Hall m.fl. (1978) og Paul E. Willis (1977) og i Skandinavien bl.a. R. Hauge (1970) og B. Kyvsgaard (2002). *IK*

☞ Ekspertgruppen om ungdomskriminalitet. (Januar 2000) *Rapport om ungdomskriminalitet*. – Hall, S., Critcher, C., Jefferson, T., Clarke, J. & Roberts, B. (1978): *Policing the Crisis. Mugging, the State, and Law and Order*. London: Macmillan. – Hauge, R. (1970): *Kriminalitet som ungdomsfænomen*. Oslo: Universitetsforlaget. – Kyvsgaard, B. (2002): *Youth Justice – the Case of Denmark*. I: Doob A. & Tonry, M. (eds.): *Comparative Youth Justice*. Cambridge University Press, in press. – Willis, P. E. (1977): *Learning to Labour. How working class kids get working class jobs*. England: Saxon House.

ungdomspsykologi er psykologien om udviklingen i perioden mellem barndom og voksenalder. Denne psykologi vedrører især betydningen af den biologiske pubertet, identitetsdannelsen, følelsesmæssige problemer, den intellektuelle udvikling, ungdomslivet som et rum for udviklingen af særlige kompetencer samt endelig ungdommen som en social konstruktion.

Pubertet og biologisk modning: I biologisk sammenhæng betegner puberteten den periode, hvor knogler og muskler vokser særlig hurtigt (vækstspurten, som for pigers vedkommende normalt sker mellem 10 og 13 år og for drenges vedkommende normalt sker mellem 12 og 15 år), hvor produktionen af kønshormon tiltager særlig meget, og hvor kønsorganerne modnes, så pigerne får deres første menstruation (i Skandinavien gennemsnitligt ved 12-13 år) og drenge deres første sædudløsning (gennemsnitligt ved 13-14 år). Kønsforskellen består således af to fænomener: Dels ligger pigernes vækstspurt 2 år tidligere end drengenes, dels kommer deres kønsmodning sent i vækstspurten, mens drengenes kommer tidligt i vækstspurten.

I den vestlige verden er der sket en forandring, således at kønsmodningen i dag finder sted 1-2 år tidligere end for 100 år siden. Der er 4 årsager til denne forandring: rigelig ernæring, færre sygdomme, mere fysisk passivitet og flere overvægtige børn.

Piger, der kønsmodnes tidligere end andre piger, har større risiko for dårlig trivsel og for at droppe tidligt ud af skolen. Drenge, der kønsmodnes tidligt, er mere populære end andre drenge, men har større risiko for adfældsproblemer og dårlig selvkontrol.

Identitetsdannelse: Ifølge Eriksons teori er det en vigtig livsopgave for det unge menneske at danne sig en identitet, dvs. nogle konsistente svar på spørgsmål af typen 'hvordan er jeg, hvad vil jeg, hvad kan jeg?' Til dette formål er det ifølge Erikson normalt, at det unge menneske eksperimenterer med forskellige identiteter og har forbigående identitetskonflikter. J.E. Marcia har påvist, at der er 4 stadier i denne udvikling:

- Identitetsspredning, hvor det unge menneske omkostningsfrit kan skifte mening om sig selv.

- Identitetsmoratorium, den selvrefleksive periode, hvor det unge menneske er begyndt at søge efter sin identitet og afprøver forskellige muligheder.
- Identitetslukning, hvor det unge menneske hurtigt finder en identitet, fordi hun har sprunget moratoriet over. Dette kan lade sig gøre, hvis hun ureflektet og umodent accepterer de forventninger, der stilles til hende.
- Identitetsopnåelse, hvor identitetskonflikterne er blevet løst, og de personlige valg er blevet truffet.

Der er flere problemer med teorien om identitetsopnåelse i ungdommen:

Teorien er nedladende over for unge mennesker. Når et ungt menneske beskæftiger sig med store problemer, skyldes det somme tider en seriøs interesse for tingenes tilstand og ikke blot en egocentrisk optagethed af egen identitet.

Teorien fører let til psykosnak af den type, hvor det siges, at 'det er vigtigt at finde sig selv'. Ret beset er det vel kun vigtigt at finde sig selv, hvis man har tabt sig selv.

Undersøgelser viser, at langt under halvdelen af befolkningen når identitetsopnåelsens stadium. Resten skulle ifølge teorien enten være identitetsforvirrede eller umodent identitetslukkede. Teorien har derfor den konsekvens, at mindretallets udvikling sættes op som norm, og at flertallets udvikling beskrives som dysfunktionel.

Ifølge de fleste teorier om den nyere samfundsudvikling er identitetsmoratoriet ikke længere forbeholdt ungdommen, men varer det meste af livet.

Der kan argumenteres for, at ungdommen, forstået som en periode med særlige livsopgaver, ikke er et universelt fænomen, men en social konstruktion (se nedenfor).

Ungdommen som en periode med særlige følelsesmæssige problemer: I de tidlige ungdomsår opstår der hyppigt følelsesmæssige problemer i form af dårligt humør, oprørstrang og overdreven selvoptagethed. I folkemunde tilskrives disse problemer tit puberteten, men reelt er der ikke noget bevis for en præcis sammenhæng mellem selve den biologiske kønsmodning og de følelsesmæssige problemer. For det første er problemerne ikke særlig store hos flertallet af de unge teenagere. For det andet må problemerne snarere ses som et resultat af den unge teenagers større afhængighed af jævnaldrelser, større behov for selvstændighed fra forældrenes indflydelse, forbedrede argumentationsevne og forbedrede evne til selvrefleksiv erkendelse. For det tredje beholder de teenagere, der har store følelsesmæssige problemer, ofte deres problemer, efter at den biologiske pubertet er hørt op.

Hos et mindretal af de unge teenagere opstår der særlig vanskelige følelsesmæssige problemer. 3-4% af både drenge og piger får i alderen 12-15 år egentlige *adfærdsforstyrrelser* med asocial adfærd. Disse adfærdsforstyrrelser har en betydeligt bedre prognose (fremtidsudsigt) end adfærdsforstyrrelser, der er opstået tidligere i barndommen. 1% af alle teenage-piger får *anorexi*, men kun en ud af tusind drenge. Ca 0,5% af pigerne får *bulimi*, mens yderligere 1% får spiseforstyrrelser af uspecificeret art. Klinisk *depression* kan opstå allerede i barndommen, men hyppigheden stiger markant fra 15 år for at toppe

ved 18 år, hvor nogle undersøgelser rapporterer, at 8% af de 18-årige drenge og 20% af de 18-årige piger lider af depression. Efter 18 år falder hyppigheden markant. Angstforstyrrelser opstår i løbet af livet hos 20% af befolkningen, men deres opståen er ikke specielt knyttet til teenageårene.

DEN INTELLEKTUELLE UDVIKLING: Ifølge *Piaget* er udviklingen i ungdomsårene præget af, at der opstår en ny type tænkning, kaldet formel operationel tænkning (til forskel fra de 7-11 årige børns konkret operationelle tænkning). Formel operationel tænkning muliggør hypotetisk-deduktiv problemløsning, og den gør det muligt at kombinere flere idéer på en logisk måde. Den hypotetisk-deduktive problemløsning viser sig ved 'pendul-opgaven': Personen bliver bedt om at finde ud af, hvad der afgør pendulets svingningstid fra det ene yderpunkt til det andet, 1) snorens længde, 2) vægten af det lod, der er bundet til snoren, 3) den højde, svingningen startes fra, 4) den kraft, hvormed loddet skubbes, når svingningen startes. Personen demonstrerer formel operationel tænkning, hvis hun er i stand til at variere én faktor ad gangen og holde de tre andre konstante for til sidst at konkludere, at det kun er snorens længde, der afgør svingningstiden. Evnen til at kombinere flere idéer på en logisk måde viser sig ved, at personen kan gennemføre argumentationer, hvor der tages hensyn til flere faktorer på en gang.

Piaget's teori om de formelle operationer er kun delvis rigtig. For det første er det tvivlsomt, om evnen til formelle operationer udgør en kvalitativ forskel fra evnen til konkrete operationer. Det er altså tvivlsomt, om de formelle operationer er et selvstændigt stadium i udviklingen. For det andet er udviklingen af formelle operationer ikke universel, men afhængig af skolegang. For det tredje er det, selv i et land som Danmark, kun under halvdelen af befolkningen, der opnår evnen til formelle operationer. For det fjerde er det typisk sådan, at nogle mennesker kan tænke i formelle operationer inden for fysik, andre inden for litteratur og atter andre inden for politik og samfundsfag. Evnen til formelle operationer afhænger altså af kendskabet til det emneområde, der tales om. F.eks. er det de færreste læsere af denne tekst, der opdager, at pendulopgaven indeholder en fejl. Helt præcist er det ikke snorens længde, der afgør svingningstiden, men afstanden fra ophængningspunktet til tyngdepunktet, når snoren og loddet betragtes under ét.

Ungdomslivet som et rum for udvikling af særlige kompetencer: Før i tiden – og stadig i nogle samfund – var der ikke noget rum for et ungdomsliv, sådan som vi kender det i dag. I samfund 'uden ungdom' var der en glidende overgang fra barn til voksen, og overgangen fra barn til voksen var ikke bestemt af alder. Ifølge ungdomsforskeren *Mørch* (1998) er barndomsverdenen og voksenverdenen rykket fra hinanden, og indimellem er der opstået et ungdomsliv i et ungdomsrum. Ungdomsrummet kan deles op i tre: Skolens opgave er at kvalificere til et voksent arbejdsliv, de organiserede fritidsaktiviteters opgave er at udvikle kompetence til selvbestemmelse hos de unge, og kammeratgruppen bruges til at afprøve sig selv i sociale relationer.

UNGDOMMEN SOM EN SOCIAL KONSTRUKTION: Der kan rettes den kritik mod store dele af ungdomspsykologien, at den fremstiller ungdomsudviklingen som et universelt fænomen. Hovedparten af den udvikling, der foregår i ungdommen, må snarere ses som et svar på de særlige sociale omstændigheder, som man i vores samfund typisk befinder sig i, når man er 14 år, 18 år osv. Dermed bliver ungdom en social konstruktion, modsat alderdommen. Man ældes ikke, fordi man kommer på alderdomshjem, man kommer på alderdomshjem, fordi man ældes. Når det gælder ungdom forholder det sig omvendt: Man undergår den særlige ungdomsudvikling, fordi man befinder sig i de samfundsmæssigt skabte rammer for ungdomslivet. Teorien om ungdom som en social konstruktion kan kritiseres for at være for firkantet. Det er nok rigtigt, at en del af ungdomsudviklingen er resultatet af en social konstruktion, men det gælder næppe hele ungdomsudviklingen.

Arne Poulsen

□ Erling, A. & Hwang, P (red.) *Ungdomspsykologi*. København: Gads Forlag, 2002; Mørch, S. & Laursen, S. *At lære at være ung*. København: Ungdomsringen, 1998 unilaterale neglekt Tendens til at overse information i den halvdel af rummet, som er modsat en hjernelæsion. Optræder overvejende ved læsioner i højre *hemisfære* (se *neglekt*).

universalisme er den ideologiske holdning, at udviklingen forløber ens hos mennesker på trods af kulturelle forskelle, og at kulturelle forskelle er uden betydning, når der foretages moralsk vurdering af en given handling. Modsat kulturel *relativisme*.

AP

urfantasier er grundlæggende *ubevidste* psykoseksuelle *fantasier*, som opstår i en eller anden form relativt uafhængigt af specifikke oplevelser, som barnet er udsat for. Urfantasierne omfatter fantasier om det intrauterine liv, forældrenes samleje, forførelse og kastration. Alle fantasierne vedrører oprindelse: oprindelse til livet, til barnet selv, til seksualiteten og til kønsforskellen, og de udgør på denne måde en ramme af betydninger, som de ubevidste fantasier må udfoldes indenfor. I *psykoanalysen* veksles mellem at opfatte fantasierne som universelle og medfødte fylogenetisk dannede og som erhvervelser, der kan føres tilbage til interaktionsmønstre, men som bevarer en universalitet, idet de udtrykker forhold, som altid vil være til stede, hvis der skal være tale om menneskelige *interaktioner*. Dobbelttheden findes også hos Sigmund Freud (1856-1939).

SK

usability er den – også i Danmark – normalt brugte betegnelse for brugbarhed eller brugervenlighed i udformningen af informationsteknologiske systemer og værktøjer. Begrebet er opstået inden for *HCI*, hvor man normalt skelner mellem et systems funktionalitet, nytte og brugbarhed ('usability'). Usability vedrører specifikt udformningen af et systems *brugergrænseflade* og brugerdialog med hensyn til de behov, forestillinger og forudsætninger, de præsumptive brugere har som personer og som udøvere af en vis, ofte professionel, virksomhed. Flere forskere inden for datalogi, systemteori og psykologi herunder også danskeren Jakob Nielsen (1993) har forsøgt at formulere generelle principper for usability, herunder anbefale metoder til usabilitytest og metoder til ekspertbedømmelser af it-systemers og it-værktøjers usability.

Usability er i færd med at udvikle sig til et tværfagligt arbejds- og forskningsfelt med psykologi og datalogi som hoveddiscipliner.

LHa

□ Nielsen, Jakob (1993): *Usability Engineering*. Boston: Academic Press.

utilization adfærd Tendensen til at gribe og bruge genstande, som er inden for rækkevidde, også hvor det ikke er meningsfuldt, hensigtsmæssigt eller passende i den givne situation. Hvis der er papir og blyant, begynder patienten at skrive. Hvis der er et æble på undersøgerens skrivebord, spiser patienten det. Optræder ved bilaterale læsioner i *hjernens frontallapper*, især mediant eller orbitalt. Fænomenet er tolket som et resultat af en manglende balance mellem (parietale) reaktioner på ydre stimuli og (frontale) indre tilskyndelser og styring. På grund af den frontale læsion er der manglende hæmning af genstandens 'handleopfordring' eller af en naturlig tendens (formidlet af parietallapssystemer) til at udforske og manipulere den fysiske omverden. Kaldes sammen med andre beslægtede fænomener også 'miljøafhængighedssyndromet' (se *styringsfunktioner*).

AG

utroskab er brud på aftale om seksuel troskab i *ægteskab* eller anden kærlighedsrelation. Fører som regel, hvis det opdages, til voldsomme følelsesmæssige konflikter mellem parterne i kærlighedsrelationen og betragtes ofte som anledning til skilsmisse. For en psykoanalytisk betragtning kan utroskab ses som 'acting out', en måde hvorpå den utro *ubevidst* udtrykker sit had til partneren eller udlever nogle af sin partners fortrængte seksuelle ønsker.

SV